

MATS SVEGFORS:

Slutet på en era?

Vårens regeringskris innebär att ett nytt skede i svensk politik inträtt. Detta innebär inte att den sakpolitiska gemenskapen mellan de tre borgerliga partierna brutits. Däremot kommer osäkerheten i positioner att föra oss in i en turbulensens tid skriver Mats Svegfors, en av Svensk Tidskrifts redaktörer, i denna artikel där han försöker belysa orsaker till regeringskrisen.

Med den regeringskris som utspelade sig i månadsskiftet april-maj inträdde ett nytt skede i svensk politik. Ända sedan 1971 hade den borgerliga trepartisamverkan legat fast. Den manifesterades på allvar med den gemensamma presskonferens som Thorbjörn Fälldin, Gunnar Helén och Gösta Bohman arrangerade vid vilken man presenterade ett gemensamt ekonomisk-politiskt program. I och med presskonferensen hade Thorbjörn Fälldin angivit sin tillhörighet i politiken. Han hade sagt nej till Olof Palme — som kontaktat honom strax innan — och sagt ja till de andra borgerliga partierna. Folkpartiet mer eller mindre tvingades med i denna samverkan. År efter år har sedan de tre partierna samsats om det än varit med återkommande gruff och ideliga krisungar. Problemen har dock inte varit större än socialdemokraternas problem till följd av motsättningar i löntagarfondsfrågan, skattefrågan, boendefrågor m m.

Vad är det då som inträffat och nu slagit sönder den borgerliga regeringen? Svaret på frågan är inte så enkelt som inblandade parter emellanåt tror. Svaret består inte i att folkpartiet nu slutligt bestämt sig för att bryta upp trepartisamverkan. Det består inte heller i att Centerpartiet inte längre tålde nedgången i SIFO-mätningarna. Inte heller moderat övermod i krisens högvind förklarar vad som inträffat. I stället kan spåras ett antal faktorer som gjort det oundvikligt att sammanbrottet förr eller senare inträffade. Det är därmed inget parti som medvetet manövrerat fram till krisen för trepartisamverkan. Krisen

har istället legat immanent hela tiden i partierna och de förutsättningar i olika avseende som dessa givit för samverkan.

Sakpolitiska skillnader

Socialdemokraterna — och en hel del politiker i mittenpartierna — odlar med förkärlek tesen att de sakpolitiska skillnaderna inom det borgerliga blocket är stora. Folkpartisterna ser sig själva gärna som ett vänsterparti som närmast definitionsmässigt återfinns inom ett helt annat register av den politiska skalan än Moderata samlingspartiet. Centerpartiet har under senare år anammat en ekologisk grundsyn som i sin mest utträdde form närmast utgör en motsats till den ekonomism som Moderata samlingspartiet mer än något annat står för. Trots dessa föreställningar kan man efter närmare fyra års regerings-samverkan konstatera att de sakpolitiska skillnaderna mellan de tre borgerliga partierna är så små att de utan tvekan skulle kunna tålas i ett och samma parti. I själva verket är skillnaderna mellan de tre borgerliga partierna mindre än de sakpolitiska skillnader som återfinns i det socialdemokratiska partiet. Man kan gå igenom område efter område som varit föremål för de båda trepartiregeringarnas åtgärder utan att finna frågor som på allvar hotat samverkan. Ett undantag finns naturligtvis och det är kärnkraftsfrågan. Denna fråga har dock både sin speciella historia och sina speciella politiska egenskaper.

I själva verket har den sakpolitiska ge-

menskapen blivit mer uppenbar under senare tid än vad den någonsin varit tidigare. De sparprogram som förts fram ställer den politiska samstämmigheten på större prov än något annat som trepartiregeringarna företagit sig. Den till synes moderata åtstramningspolitiken har hårt drivits av det folkpartistiska budgetdepartementet och vunnit fullt och helt avgörande stöd hos statsminister Fälldin. Självfallet har det förekommit motstånd från de olika fackdepartementen men det har mer varit uttryck för det sedvanliga revirförsvaret än något annat.

De största motsättningarna i sak har funnits inom bostadspolitik och industripolitiken. Birgit Friggebo har under sina nästan fem år som bostadsminister skytt initiativ som kunnat avskära henne från det socialdemokratiska arvet på området. Därmed har hon hamnat i situationen att hon i en borgerlig regering inte kunnat driva borgerlig politik men naturligtvis inte heller socialdemokratisk politik. Resultatet har blivit fem års regerande utan påtagliga resultat.

Industripolitiken är ett kapitel för sig. Åsling har återkommande hamnat på konfliktkurs med sina moderata och folkpartistiska regeringskollegor. Även om den omtalade Åsling-doktrinen skulle kunna vara uttryck för en speciell centersyn på industripolitiken är det inte så. Åslingdoktrinen är inte mycket mer än ett fint namn på ad-hocpolitik. I själva verket vore det naturligtvis en förolämpning både mot Nils G Åsling och Centerpartiet om man påstod att den åslingiska industripolitiken

skulle vara uttryck för en medveten strävan.

Ingen som har sett regeringsarbetet ifrån kan med skäl hävda att det förelegat grundläggande sakpolitiska skillnader — fränsett kärnkraftsfrågan — som på allvar har hotat det borgerliga samarbetet. Däremot är skillnaderna till den korporativistiska och kollektivistiska socialdemokratiska politiken så som den började framtona under första hälften av sjuttio-talet uppenbara.

Politiska skillnader

Även om de sakpolitiska skillnaderna är små förhindrar inte det att det finns politiska skillnader av annat slag. Det är skillnader ifråga om partiernas egen uppfattning om sin tillhörighet. Därav följer ett rollspel i politiken som inte alltid har motsvarighet i motsättningar i sak. Väljarna möter det under valrörelserna när partierna pressas på besked om tänkbara regeringskoalitioner efter valet. Likaså möter väljarna det i form av de olika partiernas val av motståndare. Genom sitt ordval i kritiken av andra partier markerar partierna sin uppfattning om det egna partiets position relativt andra partier.

Folkpartiet har traditionellt sett sig självt som ett borgerlighetens vänsterparti. Detta har historiska förklaringar och går tillbaka till den tid då borgerligheten sönderföll i en politisk vänster och en politisk höger. Ända sedan denna tid uppfattar Folkpartiet den politiska högern som något av sin huvudmotståndare. I och för

sig står man också i motsatsställning till socialdemokratin men anser sig ändå ha en grundläggande progressiv strävan gemensam med det socialdemokratiska partiet. Däremot ser man den politiska högern som sin motsats även i grundläggande politiska mål.

Härtill kommer att denna syn kompletteras med en vilja att inta den plats som Centerpartiet under Gunnar Hedlund intog fram till slutet av sextio-talet. Hedlund förmådde ligga i lä för den socialdemokratiska kritiken mot borgerligheten. Därmed kunde Centerpartiet också nå uppgörelser med socialdemokratin i olika sakfrågor från tid till annan. I och med att Olof Palme och Thorbjörn Fälldin efterträtt Tage Erlander respektive Gunnar Hedlund fanns inte längre förutsättningarna för denna röd-gröna samverkan. Centerns plats intill socialdemokraterna var vakant. I Folkpartiet såg man i intagandet av denna plats en möjlighet till stort sakpolitiskt inflytande samtidigt som man därmed också skulle markera sin vänsterposition.

Folkpartiet har aldrig övergivit sin syn på det egna partiet som ett vänsterparti. Samverkan med moderater i regeringsställning har uppfattats som ett slags historisk parentes. Den långsiktiga inriktningen har lett annorstädes. Egentligen har man väl aldrig klarat ut karaktären på den historiska parentes. Och det är inte så konstigt. Samverkan med moderater har tvingats på Folkpartiet av väljare och politisk verklighet. Den har aldrig varit resultat av något positivt val från partiets sida.

Denna milt uttryckt bristande entusiasm för trepartisamverkan har förmodligen aldrig resulterat i aktiva åtgärder för att slå sönder regeringarna Fälldin. Där emot har viljan till uppoffringar för att rädda de båda regeringarna varit svag. Utrymme har också givits för de folkpartister som har försökt manövrera mot regeringsupplösning. Dessa båda faktorer har spelat roll både 1978 och 1981. Folkpartiets tvehågsenhet har inte varit en tillräcklig, men väl nödvändig, förutsättning för regeringskriserna.

Centerpartiet har i huvudsak stått upp för trepartisamverkan. Till betydande del kan detta återföras på den i grunden borgerliga, för att inte säga konservativa, inställning som partiledaren själv har. I samma utsträckning som det ledande gardet i socialdemokratien är ett slags etatister är Thorbjörn Fälldin "anti-etatist". Han har en djupt rotad misstro mot all överhet, inte minst då denna utgörs av statliga byråkrater. Samtidigt som Centerpartiet och dess ledare hyser denna misstro mot statlig verksamhet saknar man den anhängighet till den liberala marknadsekonomin som Moderata samlingspartiet och Folkpartiet har. Detta påverkar dock inte Centerpartiets rolluppfattning i särskilt hög grad. Det har snarare den betydelsen att man i politiska sakfrågor emellanåt kan hamna lite var som helst. Det som framförallt Moderata samlingspartiet kan se som viktiga principfrågor kan Centerpartiet ofta se som rena lämplighetsfrågor där man kan göra både si och så.

Moderata samlingspartiets rolluppfatt-

ning är entydig. Man ser sig självt som den främsta företrädaren för den borgerligt-liberala samhällssyn som i socialismen har sin huvudmotståndare. Enligt den moderata verklighetsbilden finns det inte utrymme för några partier som inte inordnas i denna motsättning mellan en liberal och en socialistisk ekonomisk syn.

Sammantaget ger de olika partiernas rolluppfattning problem. Folkpartiet står i sak på en klar borgerlig grund men man tvingar sig i vissa sakfrågor — läs löntagarfonder — att på grund av egen rolluppfattning driva en ickeliberal politik. Centerpartiet står inte alltid sakpolitiskt på samma borgerligt-liberala grund men dess rolluppfattning leder oftast partiet att driva borgerlig politik. Kvar står Moderata samlingspartiet som ett slags riksläkare för borgerlig politik, för vilket sakpolitik och rolluppfattning sammanfaller.

Vad som nu har beskrivits leder till att Moderata samlingspartiets politik intagit den position som den socialdemokratiska politiken intog under lång tid. Det är mot den moderata politiken som de andra partierna profilerar sin egen politik. De andra partiernas politik blir i växande utsträckning en funktion av den moderata politiken. Detta i sin tur ger problem för mittenpartierna som skall samverka med moderaterna. För hur skall man både profilera sig mot den moderata politiken och förena sig med den?

Utövning av regeringsmakten

Om Folkpartiet har berett den borgerliga samverkan störst problem på det politiska

fältet har Centerpartiet svarat för problemen i den dagliga hanteringen. Det kan synas trivialt men Centerpartiets och Thorbjörn Fälldins ovilja och oförmåga att skapa vettiga ledningsformer för regeringsarbetet är en inte oväsentlig del av förklaringen till problemen i regeringsställning. De tre partierna har i regeringsställning fortsatt att vara just tre partier och ingenting annat. Statsrådsberedningen har varit Centerpartiets samordningskansli och inte i någon utsträckning fungerat som samordningsorgan för hela regeringen. De tre partiledarna har träffats ad hoc när speciella frågor har krävt partiledarförhandlingar. Det har överhuvudtaget inte funnits några former för långsiktig planering av det gemensamma regeringsarbetet. Anledningen till denna brist på rationella arbetsformer i regeringen står direkt att finna i Fälldins egen ovilja att skapa sådana. Vid båda regeringsbildningarna har förslag väckts om att skapa nya arbetsformer men tillbakavisats från centerhåll. Thorbjörn Fälldins egen obestridliga arbetsmässiga och intellektuella kapacitet har inte räckt till för att klara all planering och samordning. Likväl har han försökt. Detta har inte bara gällt visavi de andra partierna. Han har även försökt driva sitt eget parti i regeringsställning som ett slags enmansföretag. Hans medarbetare i statsrådsberedningen har varit politiska hantlangare.

De har inte i någon utsträckning kunnat ge landets statsminister kvalificerad stabservice. Mest uppenbart blev Fälldins "egenberoende" under den första rege-

ringen. På ett mycket tidigt stadium desavouerade Fälldin sin egen energiminister Olof Johansson. Under de förhandlingar som fördes om villkorslagen hade Olof Johansson gjort ansatser att göra upp med Moderata samlingspartiet och Folkpartiet om antalet reaktorer. Fälldin gjorde eftertryckligt klart att detta inte kom på fråga och underförstått att Olof Johansson hade tagit sig en roll som han inte förväntades spela. Därefter drev Fälldin själv kärnkraftsfrågan. Om hans kunskaper än var stora kunde de självfallet inte mäta sig med dem som mobiliserades av hela det energietablissemang som Fälldin utmanat. Resultatet blev ju så småningom också ett totalt nederlag för Fälldin. I praktiken lyckades Thorbjörn Fälldin cementera ett av världens mest ambitiösa utbyggnadsprogram genom en folkomröstning.

Genom frånvaron av ordnade former för politisk planering har den offensiva politik som framförallt Folkpartiet saknat från regeringens sida åtminstone skenbart uteblivit. Därmed har regeringens sparprogram bara blivit blod, svett och tårar vilket moderaterna och i viss mån centern kunnat inpassa i sin politiska förkunnelse.

Det socialreformistiska Folkpartiet har emellertid lidit av att man inte kunna peka på en politikens tillgångssida. Dess sociala reformer utan socialism har — bla genom Åslings försorg — mera blivit socialism utan sociala reformer. Detta har undergrävt Folkpartiets vilja att förlänga den historiska parentes som man egentligen hela tiden varit tveksam till.

Summan av negativa faktorer

Till de nu anförda faktorerna måste naturligtvis läggas den ekonomiska utvecklingen för att bakgrunden till vårens regeringskris skall bli något så när komplett. Det är den ekonomiska verkligheten som konsekvent förstärkt den moderata politikens ställning. På samma sätt som Olof Palme en gång hävdade att verkligheten är socialdemokratins största fiende kan Moderata samlingspartiet hävda att verkligheten är dess största anhängare. För varje vecka som har gått sedan regeringsbildningen 1979 har det blivit mer och mer uppenbart att den moderata politiken varit riktig. Det är till och med så att den egna politiken varit mer riktig än vad man insett i Moderata samlingspartiet. Detta är naturligtvis tillfredsställande för partiet. Samtidigt har det emellertid skapat synnerligen stora politiska problem. Verkligheten har fortlöpande tvingat mittenpartierna till politisk underkastelse under verklighetens krav. Inte minst Folkpartiet, med dess rollproblem, har lidit svårt härav. Även Centerpartiet med sin traditionella småfolksförankring lider naturligtvis av att medverka till en åtstramningspolitik som förr eller senare drabbar även de sociala utgifterna av olika slag.

Summan av de angivna faktorerna — Folkpartiets syn på sig självt som ett vänsterparti, Thorbjörn Fälldins ovilja att på ett organiserat sätt sammansmälta trepartiregeringens politik till något helt och den ekonomiska verklighetens krav på höger-

politik — har närmast oundvikligt lett fram till regeringskrisen.

Annorlunda uttryckt. Den ekonomiska krisen måste oundvikligen leda till regeringskris i trepartiregeringen om inte statsministern genom stark ledning gav regerandet en profil som innehöll andra moment än traditionell åtstramningspolitik. På sikt måste detta bli olidligt för Folkpartiet med dess syn på sig självt och de politiska relationerna. Statsministern tog aldrig ledningen för regeringen. Därmed föll regeringen.

Politiken efter detta

Även om jag inte här skall diskutera en möjlig eller önskvärd politisk utveckling efter vad som nu skett vill jag peka på en komplikation. Som jag redan inledningsvis pekade på föreligger det en betydande sakpolitisk överensstämmelse mellan de tre partierna. Det är i andra avseenden som förutsättningarna för samverkan har brutit. Risker är nu stor för att mer eller mindre formella politiska koalitioner under de kommande åren inte kommer att följa de sakpolitiska råkängarna.

Därmed kommer oundvikligen väljar-sympatierna, som av naturliga skäl följer de sakpolitiska gränslinjerna, att förskjutas. Sannolikt går vi därmed in i en turbulensens tid i svensk politik. Hur lång tid det tar innan stabila förhållanden återskapas och hur dessa kommer att se ut är för tidigt att ens spekulera om.